

DOPUSZCZALNOŚĆ DOWODU SPRZECZNEGO Z PRAWEM W SĄDOWYM POSTĘPOWANIU CYWILNYM

Agnieszka Skorupka

BIBLIOTEKA SĄDOWA

2. WYDANIE

DOPUSZCZALNOŚĆ DOWODU SPRZECZNEGO Z PRAWEM W SĄDOWYM POSTĘPOWANIU CYWILNYM

Agnieszka Skorupka

BIBLIOTEKA SĄDOWA

2. WYDANIE

Stan prawny na 1 stycznia 2021 r.

Agnieszka Skorupka, nr ORCID: 0000-0002-2696-4022

Recenzent

Dr hab. Anna Kościółek, prof. UR

Wydawca

Małgorzata Stańczak

Redaktor prowadzący

Tomasz Pietrzak

Opracowanie redakcyjne

Dagmara Wachna

Projekt okładek serii

Wojtek Kwiecień-Janikowski, Przemek Dębowski

prawolubni

Ta książka jest wspólnym dziełem twórcy i wydawcy. Prosimy, byś przestrzegał przysługujących im praw. Książkę możesz udostępnić osobom bliskim lub osobiście znanym, ale nie publikuj jej w internecie. Jeśli cytujesz fragmenty, nie zmieniaj ich treści i koniecznie zaznacz, czyje to dzieło. A jeśli musisz skopiować część, rób to jedynie na użytek osobisty.

Szanujmy prawo i własność

Więcej na www.legalnakultura.pl

Polska Izba Książki

© Copyright by Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., 2021

ISBN 978-83-8223-635-4

2. wydanie

Dział Praw Autorskich

01-208 Warszawa, ul. Przyokopowa 33

tel. 22 535 82 19

e-mail: ksiazki@wolterskluwer.pl

księgarnia internetowa www.profinfo.pl

SPIS TREŚCI

Wykaz skrótów	9
Wprowadzenie.....	11
Rozdział I	
Dowód – zagadnienia wprowadzające.....	13
1. Pojęcie dowodu	13
1.1. Dowód w znaczeniu psychologicznym i logicznym	13
1.2. Dorobek nauki prawa procesowego karnego w zakresie pojęcia dowodu	15
1.3. Pojęcie dowodu w doktrynie prawa procesowego cywilnego.....	16
2. Przedmiot dowodu	20
2.1. Pojęcie faktu	20
2.2. Kryteria istotności faktów.....	23
2.3. Zasady doświadczenia oraz prawo obce jako przedmiot dowodu	24
2.4. Fakty niewymagające dowodu	27
3. Typologia środków dowodowych.....	30
3.1. Ustawowe i pozaustawowe środki dowodowe	31
3.2. Otwarty katalog środków dowodowych	34
4. Ograniczenia w ustalaniu faktów	35
4.1. Rodzaje ograniczeń dowodowych.....	37
4.2. Ograniczenia dowodowe a ograniczenia swobodnej oceny dowodów ...	43
5. Uzyskanie, dopuszczenie, ocena dowodu	46
6. Podsumowanie.....	51
Rozdział II	
Problematyka dowodu sprzecznego z prawem w poglądach doktryny i judykatury	53
1. Przegląd poglądów w polskim piśmiennictwie	53
2. Stanowiska polskiego orzecznictwa.....	62
3. Stanowisko Europejskiego Trybunału Praw Człowieka	69
3.1. Uwagi ogólne.....	69

3.2. Prawo do sprawiedliwego (rzetelnego) rozpatrzenia sprawy a kwestia dopuszczalności dowodów.....	70
3.3. Ochrona życia prywatnego i korespondencji.....	76
4. Przegląd poglądów w wybranych systemach prawa stanowionego.....	79
4.1. Uwagi ogólne.....	79
4.2. Poglądy niemieckiego orzecznictwa.....	82
4.3. Poglądy niemieckiej nauki prawa procesowego cywilnego.....	87
5. Przegląd poglądów w wybranych systemach <i>common law</i>	95
5.1. Uwagi wprowadzające.....	95
5.2. Prawo angielskie.....	96
5.3. Prawo amerykańskie.....	98
6. Podsumowanie.....	101

Rozdział III

Pojęcie dowodu sprzecznego z prawem.....	105
1. Podłoże normatywne dla pojęcia dowodu sprzecznego z prawem.....	105
2. Typologia dowodów sprzecznych z prawem.....	116
2.1. Dowód spreczny z Konstytucją.....	121
2.1.1. Uwagi wprowadzające.....	121
2.1.2. Horyzontalny wymiar praw i wolności konstytucyjnych.....	122
2.1.3. Gwarancje godności ludzkiej.....	125
2.1.4. Dowód bezpośrednio naruszający godność ludzką.....	130
2.1.5. Dowód pośrednio naruszający godność ludzką (ingerujący w prawo do prywatności).....	133
2.2. Dowód spreczny z prawem procesowym.....	158
2.2.1. Uwagi wprowadzające.....	158
2.2.2. Ograniczenia podmiotowe dowodu z zeznań świadków.....	159
2.2.3. Ograniczenia przedmiotowe dowodu z zeznań świadków i przesłuchania stron przeciwko dowodowi z dokumentu.....	165
2.2.4. Ograniczenia obowiązku przedstawienia dokumentu.....	169
2.2.5. Ograniczenia wynikające z dokumentu urzędowego – prawomocnego wyroku karnego skazującego.....	173
2.2.6. Ograniczenia dowodu z grupowego badania krwi oraz badań DNA.....	174
2.2.7. Ograniczenie dowodu z oględzin osoby.....	178
2.2.8. Problem anonimu.....	179
2.3. Sprzeczność z dobrymi obyczajami.....	181
3. Dowód spreczny z prawem jako ograniczenie dowodowe.....	184
4. Podsumowanie.....	187

Rozdział IV

Dopuszczalność dowodu sprzecznego z prawem	191
1. Uwagi wprowadzające	191
2. Funkcje a cele postępowania cywilnego	192
2.1. Funkcje postępowania cywilnego.....	192
2.2. Cel postępowania cywilnego	194
2.3. Wydanie sprawiedliwego rozstrzygnięcia jako cel postępowania cywilnego	196
3. Zasada rzetelnego postępowania jako naczelna zasada wymiaru sprawiedliwości.....	199
4. Dopuszczalność dowodu sprzecznego z prawem w kontekście wydania sprawiedliwego rozstrzygnięcia.....	200
4.1. Uwagi wprowadzające	200
4.2. Dopuszczalność dowodu sprzecznego z prawem w świetle zasady równości stron i kontryktryjności jako elementów prawa do rzetelnego procesu.....	202
4.3. Dopuszczalność dowodu sprzecznego z prawem w świetle zasady bezpośredniości	207
4.4. Dopuszczalność dowodu sprzecznego z prawem w świetle prawdy	209
4.4.1. Prawda w polskim procesie cywilnym	209
4.4.2. Ograniczenia prawdy w postępowaniu cywilnym.....	217
4.4.3. Dopuszczenie dowodu sprzecznego z prawem w kontekście dążenia do prawdy.....	220
5. Kolizja między prawem do dowodu a ochroną godności ludzkiej.....	221
5.1. Uwagi wprowadzające	221
5.2. Pojęcie zasady prawa	223
5.3. Teoretycznoprawne koncepcje usuwania kolizji zasad prawa	228
5.4. Zasada proporcjonalności w mechanizmie rozstrzygania konfliktu zasad prawa	232
5.4.1. Geneza i zakres pojęciowy zasady proporcjonalności	232
5.4.2. Zasada proporcjonalności w relacjach horyzontalnych.....	234
5.4.3. Zasada proporcjonalności w działalności orzeczniczej ETPC oraz w prawie unijnym.....	236
5.4.4. Zasada proporcjonalności w polskim porządku prawnym.....	241
6. Znaczenie zasady proporcjonalności w dopuszczeniu dowodu sprzecznego z prawem	245
7. Dopuszczalność dowodu sprzecznego z prawem do prywatności <i>sensu largo</i>	250
8. Dopuszczalność dowodu sprzecznego z klauzulą dobrych obyczajów.....	253
9. Kryteria w teście proporcjonalności dla dowodów pośrednio naruszających godność ludzką	254

10. Niedopuszczalność dowodu sprzecznego z normami chroniącymi godność ludzką bezpośrednio	257
11. Eliminacja dowodu sprzecznego z prawem z postępowania sądowego	260
12. Problem dowodu sprzecznego z prawem w kontekście umów dowodowych	265
13. Podsumowanie	267
Zakończenie	271
Bibliografia.....	285
Wykaz orzeczeń.....	305

WYKAZ SKRÓTÓW

Akty prawne

BGB	– Bürgerliches Gesetzbuch (niemiecki kodeks cywilny uchwalony w 1896 r., w brzmieniu obowiązującym)
EKPC	– Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności z 4.11.1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 ze zm.)
GG	– Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland (ustawa zasadnicza Republiki Federalnej Niemiec, w brzmieniu obowiązującym)
k.c.	– ustawa z 23.04.1964 r. – Kodeks cywilny (Dz.U. z 2020 r. poz. 1740 ze zm.)
k.k.	– ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 2020 r. poz. 1444 ze zm.)
Konstytucja	– Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483 ze zm.)
k.p.a.	– ustawa z 14.06.1960 r. – Kodeks postępowania administracyjnego (Dz.U. z 2020 r. poz. 256 ze zm.)
k.p.c.	– ustawa z 17.11.1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 2020 r. poz. 1575 ze zm.)
k.p.k.	– ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 2020 r. poz. 30 ze zm.)
KPP	– Karta praw podstawowych Unii Europejskiej (Dz.Urz. UE z 2016 r. C 202, s. 389)
k.r.o.	– ustawa z 25.02.1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz.U. z 2020 r. poz. 1359)
k.s.h.	– ustawa z 15.09.2000 r. – Kodeks spółek handlowych (Dz.U. z 2020 r. poz. 1526 ze zm.)
MPPOiP	– Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych z 19.12.1966 r. (Dz.U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167)
p.p.s.a.	– ustawa z 30.08.2002 r. – Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi (Dz.U. z 2019 r. poz. 2325 ze zm.)
StGB	– Strafgesetzbuch (niemiecki kodeks karny)
ZPO	– Zivilprozessordnung (niemiecki kodeks postępowania cywilnego z 1877 r., w brzmieniu obowiązującym)

Czasopisma, publikatory, zbiory orzeczeń

HUDOC	– Human Rigts Documentation, internetowa baza danych Europejskiego Trybunału Praw Człowieka
M. Praw.	– Monitor Prawniczy
NJW	– Neue Juristische Wochenschrift
NJW-RPZN	– Neue Juristische Wochenschrift Rechtsprechungs-Report Zivilrecht
NP	– Nowe Prawo
OSNC	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego – Izba Cywilna
OSNCP	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego – Izba Cywilna oraz Administracyjna, Pracy i Ubezpieczeń Społecznych
OSNKW	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego – Izba Karna i Wojskowa
OSP	– Orzecznictwo Sądów Polskich
OSPika	– Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych
OTK	– Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego
OTK-A	– Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego, seria A
PiP	– Państwo i Prawo
PPC	– Polski Proces Cywilny
PS	– Przegląd Sądowy
RPEiS	– Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny
SC	– Studia Cywilistyczne

Organy orzekające

BAG	– Bundesarbeitsgericht (niemiecki Federalny Sąd Pracy)
BGH	– Bundesgerichtshof (niemiecki Trybunał Federalny)
BVerfG	– Bundesverfassungsgericht (niemiecki Federalny Sąd Konstytucyjny)
ETPC	– Europejski Trybunał Praw Człowieka w Strasburgu
ETS	– Trybunał Sprawiedliwości Wspólnot Europejskich w Luksemburgu (potocznie Europejski Trybunał Sprawiedliwości)
OLG	– Oberlandesgericht (niemiecki Wyższy Sąd Krajowy)
SA	– sąd apelacyjny
SN	– Sąd Najwyższy
SO	– sąd okręgowy
TS	– Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej w Luksemburgu
TK	– Trybunał Konstytucyjny

WPROWADZENIE

Sztuka postępowania sądowego jest w istocie umiejętnością korzystania z dowodów¹.

Niniejsza książka jest drugim wydaniem monografii zatytułowanej *Dopuszczalność dowodu sprzecznego z prawem w sądowym postępowaniu cywilnym*, która ukazała się nakładem wydawnictwa Wolters Kluwer w 2018 r. Książka została zaktualizowana przede wszystkim pod kątem zmian w przepisach prawa procesowego cywilnego, z uwzględnieniem dużej nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego z 4.07.2019 r., która wprowadziła kilka znaczących zmian do sądowego postępowania cywilnego. Omawianą problematykę rozszerzono m.in. o aktualne poglądy doktryny i orzecznictwa w przedmiocie zagadnienia dowodu sprzecznego z prawem (inaczej: nielegalnego, bezprawnego, pozyskanego niezgodnie z prawem, zdobytego sprzecznie z prawem, nielegalnie), kwestię dowodu sprzecznego z prawem w kontekście umów dowodowych, problem anonimu oraz obiektywne kryteria w teście proporcjonalności, które pozwalają sądowi na podjęcie decyzji o dopuszczeniu lub pominięciu dowodów sprecznych z prawem.

Łacińskie sentencje *ex iniuria ius non oritur*² czy *non omne quod licet honestum*³ uzasadniałyby przekonanie, że dowody sprzeczne z prawem (bezprawne, nielegalnie zdobyte) nie mogą być dopuszczane. Tymczasem ani ustawa procesowa, ani Konstytucja nie wprowadzają żadnego ograniczenia dowodowego w postaci dowodu sprzecznego z prawem. Wobec tego problem ten pozostaje otwarty i jest jednym z najbardziej dyskusyjnych zagadnień w nauce prawa cywilnego procesowego. W polskiej doktrynie prawa cywilnego procesowego oraz judykaturze do tej pory nie wypracowano metod, które pozwalałyby na w miarę jednolite podejście do rozwiązania problematyki dopuszczalności dowodu sprzecznego z prawem.

¹ J. Bentham, *Traktat o dowodach sądowych w opracowaniu E. Dumont'a*, przeł. F. Reklajtyś, Gniezno 1939, s. 114.

² Tę łacińską sentencję należy przetłumaczyć w następujący sposób: „Z bezprawia nie powstaje prawo”. Zob. szerzej: J. Zajadło, *Minima iuridica. Refleksje o pewnych (nie)oczywistościach prawniczych*, Sopot 2019, s. 87 i n.

³ Tę łacińską sentencję, pochodzącą od Paulusa, należy przetłumaczyć w następujący sposób: „Nie wszystko, co dozwolone, jest uczciwe”. Zob. szerzej: J. Zajadło, *Minima iuridica...*, s. 87.

Założeniem niniejszej książki jest dopuszczalność dowodów sprzecznych z prawem, z zastrzeżeniem jednak, że wśród nich znajdują się dowody niedopuszczalne. Cel nie uświęca środków, dlatego istnieją granice dopuszczalności dowodów sprzecznych z prawem. Kwestia dopuszczalności takiego dowodu zasadza się na problemie kolizji prawa do dowodu z szeroko pojmowanym prawem do prywatności oraz ochroną godności ludzkiej. Ocena sądu, czy dany dowód, uznany za sprzeczny z prawem, dopuścić i wykorzystać w sądowym postępowaniu cywilnym, sprowadza się do ustalenia, czy ingerencja w określone prawo jest proporcjonalna.

Serdeczne podziękowania składam Panu Sędziemu SN Jackowi Gudowskiemu za cenne wskazówki, które przyczyniły się do ostatecznego kształtu niniejszej książki.

Rozdział I

DOWÓD – ZAGADNIENIA WPROWADZAJĄCE

1. Pojęcie dowodu

Termin „dowód” – zarówno w języku potocznym, jak i prawnym oraz prawniczym – jest pojęciem niezwykle pojemnym treściowo i wieloznacznym. Brak definicji legalnej dowodu prowadzi do zróżnicowania poglądów w zakresie przyjęcia jednolitego rozumienia tego terminu. W okresie międzywojennym przytaczano definicję dowodu stworzoną przez J. Benthama, który określił go jako „fakt w domniemaniu prawdziwy, który ma służyć za podstawę do wiary w istnienie lub nieistnienie drugiego faktu”¹. Innymi słowy, dowód polega na umiejętności prawidłowego wnioskowania o jednym fakcie na podstawie drugiego. Pojęcie dowodu przedstawione przez J. Benthama stało się podstawą do rozwijania w doktrynie prawa procesowego innych definicji tego terminu. Na ukształtowanie różnego rozumienia dowodu w nauce prawa procesowego cywilnego duży wpływ miały koncepcje karnoprosowe przyjmujące rozmaite znaczenia dowodu. Nadto w postępowaniu sądowym splatają się dwa elementy: argumentacja związana z pojęciem dowodu w znaczeniu psychologicznym oraz dowód w ujęciu logicznym, czyli wykazywanie prawdziwości twierdzeń o faktach na podstawie rozumowania².

1.1. Dowód w znaczeniu psychologicznym i logicznym

Dowód w sensie psychologicznym jest w literaturze określany jako zespół oznajmień mówionych i pisanych, który zmierza do wzbudzenia u osoby kompetentnej uzasadnionego przekonania o istnieniu faktu albo o prawdziwości określonego twierdzenia³. Czynność ta zwana jest argumentacją, a jej poszczególne człony – argumentami⁴. W zależności od kontaktu przekonywanej osoby z faktem dowód może być bezpośredni, jeśli

¹ J. Bentham, *Traktat o dowodach sądowych...*, s. 21.

² Por. W. Berutowicz, *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 1978, s. 143; J. Klich-Rump, *Podstawa faktyczna rozstrzygnięcia sądowego w procesie cywilnym*, Warszawa 1977, s. 14.

³ T. Czyżewski, *Filozofia na rozdrożu*, Warszawa 1965, s. 97.

⁴ T. Czyżewski, *Filozofia...*, s. 100–101.

przeświadczenie zachodzi przez spostrzeżenia, lub pośredni, gdy dotyczy stwierdzenia faktów niedostępnych obserwacji, przykładowo minionych⁵.

Na gruncie logiki pojęcie dowodu jest rozumiane jako ciąg zdań, w którym będące wnioskiem zdaniem końcowe zostaje wyprowadzone według reguł dedukcyjnych z innych uznanych zdań, będących przesłankami⁶. W literaturze można spotkać stanowisko, zgodnie z którym dowodu nie powinno utożsamiać się z dowodzeniem, gdyż dowodzenie jest czynnością, a dowód rezultatem (wytworem) tej czynności. Innymi słowy, dowodzenie jest po to, aby otrzymać dowód⁷. Wśród logików panuje powszechnie przekonanie, że dowodzenie jest rodzajem rozumowania dedukcyjnego⁸. Z. Ziemiński określa dowodzenie jako czynność myślową polegającą na tym, że dla zdania o nieustalonej jeszcze wartości logicznej (zdania dowodzonego, tezy) jest poszukiwana racja wśród zdań już poprzednio uznanych za prawdziwe, by z tej racji wywnioskować dedukcyjnie zdanie dowodowe i uzyskać pewność, że jest to zdanie prawdziwe⁹. Wobec tego rozumowanie dedukcyjne polega na dobieraniu w sposób regresywny¹⁰ lub progresywny¹¹ racji uznanych wcześniej za prawdziwe w celu stwierdzenia prawdziwości zdania o wątpliwej wartości logicznej. Należy zwrócić uwagę, że proces dowodzenia w postępowaniu sądowym jest korelatem różnego rodzaju rozumowań, zarówno dedukcyjnych, jak i uprawdopodobniających, w formie indukcji bądź dedukcji wzajemnie się przeplatających¹².

⁵ J. Klich-Rump, *Podstawa faktyczna...*, s. 14.

⁶ Zob. S. Lewandowski, *Retoryczne i logiczne podstawy argumentacji prawniczej*, Warszawa 2013, s. 172.

⁷ Zob. S. Lewandowski, *Retoryczne i logiczne...*, s. 173. Jednocześnie autor ten zwraca uwagę, że w literaturze przedmiotu można spotkać stanowisko utożsamiające pojęcie dowodu (jako wytworu czynności dowodzenia) z czynnością dowodzenia.

⁸ Por. J. Klich-Rump, *Podstawa faktyczna...*, s. 15–16; Z. Resich, *Istota procesu cywilnego*, Warszawa 1985, s. 156.

⁹ Z. Ziemiński, *Logiczne podstawy prawnictwa. Wybrane zagadnienia*, Warszawa 1966, s. 179.

¹⁰ Dowodzenie regresywne, inaczej analityczne, polega na tym, że do twierdzenia, które ma być udowodnione, jest dobierana racja uzasadniająca, z której wynika udowodniona teza. Zob. W. Wolter, M. Lipczyńska, *Elementy logiki*, Wrocław 1980, s. 207, cyt. za: Ł. Błaszczak, *Metodologiczne podstawy teorii dowodów w postępowaniu cywilnym* [w:] *Dowody i postępowanie dowodowe w sprawach cywilnych. Komentarz praktyczny z orzecnictwem. Wzory czynności sądowych i pism procesowych*, red. Ł. Błaszczak, K. Markiewicz, Warszawa 2015, s. 28–29.

¹¹ Dowodzenie progresywne, inaczej syntetyczne, polega na tym, że w celu udowodnienia prawdziwości jakiegoś twierdzenia nie sięga się wprost do racji, lecz wysuwa się twierdzenie, które należy do tez zasadnie przyjętych, a z tego twierdzenia wyciąga się dedukcyjne wnioski tak długo, aż dojdzie się do twierdzenia, które ma być udowodnione. Zob. W. Wolter, M. Lipczyńska, *Elementy...*, s. 208, cyt. za: Ł. Błaszczak, *Metodologiczne podstawy teorii dowodów...*, s. 29.

¹² Zob. J. Klich-Rump, *Podstawa faktyczna...*, s. 16 oraz literatura wskazana przez autorkę w przypisie nr 39.

1.2. Dorobek nauki prawa procesowego karnego w zakresie pojęcia dowodu

Doktryna prawa procesowego cywilnego zaczerpnęła z nauki prawa karnego procesowego niektóre sposoby rozumienia dowodu. Podkreślenia wymaga, że zarówno na gruncie cywilistycznym, jak i karnistycznym nie przyjęto jednoznacznej definicji dowodu.

M. Cieślak wyraził pogląd, że konstruowanie ogólnej definicji dowodu wydaje się zbyt dużym komplikowaniem zadania ze względu na wieloznaczność tego terminu, dlatego można ustalić jedynie poszczególne znaczenia tego terminu¹³. Autor przywołał za S. Śliwińskim¹⁴ następujące rozumienia pojęcia „dowód”:

- 1) przebieg rozumowania prowadzący do przeświadczenia o pewnym stanie rzeczy;
- 2) ostateczny wynik procesu myślowego mający na celu uzyskanie pewnego sądu;
- 3) postępowanie dowodowe, które należy przeprowadzić, aby dojść do poznania okoliczności istotnych z punktu widzenia rozstrzygnięcia sporu; dowód w tym rozumieniu obejmuje nie tylko sam proces myślowy, ale wszystkie czynności zmierzające do poznania rzeczywistości;
- 4) środek dowodowy utożsamiany ze źródłem poznania, przykładowo świadek;
- 5) podstawa dowodu, przykładowo zeznania świadka.

Do przedstawionego wyżej wyliczenia M. Cieślak dodaje jeszcze cztery inne rozumienia dowodu:

- 1) zmysłowa percepcja środka dowodowego przez organ procesowy w trakcie przeprowadzania dowodu, kiedy dowodem jest przykładowo przesłuchanie świadka czy oględziny;
- 2) czynność mająca doprowadzić do ujawnienia okoliczności pozwalających na wyciągnięcie odpowiednich wniosków co do interesujących zagadnień; w tym znaczeniu dowodem jest konfrontacja lub sekcja zwłok;
- 3) fakt dowodowy, przykładowo alibi;
- 4) odmiana rozumowania w logice i matematyce¹⁵.

Z kolei P. Horoszowski, wykazując wieloznaczność tego pojęcia, wyraził pogląd, że należy dla niego zachować tylko i wyłącznie jedno rozumienie – jest to mianowicie wynik prawidłowego dowodzenia¹⁶. W literaturze cywilistycznej można spotkać pogląd,

¹³ M. Cieślak, *Zagadnienia dowodowe w procesie karnym*, t. 1, Warszawa 1955, s. 40.

¹⁴ S. Śliwiński, *Polski proces karny przed sądem powszechnym. Zasady ogólne*, Warszawa 1959, s. 307–308.

¹⁵ M. Cieślak, *Zagadnienia dowodowe...*, s. 37–38.

¹⁶ Por. P. Horoszowski, *Nazwa i pojęcie dowodu w teorii i praktyce prawa sądowego*, PiP 1956/10, s. 598; P. Horoszowski, *O właściwe pojmowanie „dowodu”*, PiP 1964/1, s. 96. Autor proponuje, aby dowód w znaczeniu rozumowania nazywać „dowodzeniem”, dowód w sensie przedmiotu lub wypowiedzi, o których prawdziwe sądy są argumentami w rozumowaniu, określać „środkiem dowodowym” (osobowym lub rzeczowym), a zebrane argumenty nazywać „materiałem dowodowym”.

że na gruncie logiki akceptowalne jest stanowisko o rozumieniu dowodu jako rezultatu dowodzenia, które w postępowaniu cywilnym budzi zastrzeżenia¹⁷.

1.3. Pojęcie dowodu w doktrynie prawa procesowego cywilnego

W literaturze prawa procesowego cywilnego nie stworzono jednolitej definicji dowodu, dlatego konieczne jest zaprezentowanie poglądów przedstawicieli doktryny w zakresie różnorodności znaczenia tego terminu.

Ze starszych poglądów warto przytoczyć stanowisko J.J. Litauera, autora projektu wstępnego pierwszej polskiej procedury cywilnej, który uznał, że dowód jest „środkiem przekonania sędziego, mającego rozstrzygać spór o prawdziwości faktów, przytaczanych przez strony”¹⁸.

E. Waśkowski, kolejny autor z okresu międzywojennego, łączył pojęcie dowodu ze środkami, za pomocą których dokonywane jest dowodzenie, które z kolei nazwał „działalnością stron, zmierzającą do przekonania sądu o prawdziwości ich twierdzeń faktycznych”¹⁹. Istotne jest przy tym, że wskazany autor wyszczególnił trzy rozumienia pojęcia „dowód”. Pierwsze znaczenie zastępuje termin „dowodzenie” i oznacza proces przedstawiania dowodów, drugie odnosi się do faktów, które „strony powołują na poparcie swego stanowiska i z których tworzą swe wywody”, a trzecie rozumienie obejmuje dokumenty (przykładowo weksle)²⁰.

Na szerokie rozumienie dowodu wskazał W. Miszewski, który określił go jako każdą wiadomość mogącą być podstawą do wnioskowania o istnieniu lub nieistnieniu faktów tworzących stosunek prawny, co do którego wynikł spór między stronami²¹.

Z kolei C. Tabęcki, analizując problematykę dowodów w socjalistycznych procedurach cywilnych, łączył znaczenie dowodu ze środkiem dowodowym, przyjmując, że przez pojęcie dowodu należy rozumieć środki, za pomocą których może być stwierdzona prawdziwość okoliczności faktycznych, mających istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy²².

¹⁷ J. Klich-Rump, *Podstawa faktyczna...*, s. 19. Autorka nie uzasadniła swojego poglądu.

¹⁸ J.J. Litauer, *Projekt tytułu o dowodach* [w:] *Polska procedura cywilna. Projekty referentów z uzasadnieniem*, Kraków 1921, s. 261.

¹⁹ E. Waśkowski, *Podręcznik procesu cywilnego. Ustrój sądów cywilnych. Postępowania sporne*, Wilno 1932, s. 210.

²⁰ E. Waśkowski, *Podręcznik procesu cywilnego...*, s. 210.

²¹ W. Miszewski, *Proces cywilny w zarysie*, cz. 1, Warszawa 1948, s. 166.

²² C. Tabęcki, *Dowody i dowodzenie wg socjalistycznych procedur cywilnych*, NP 1955/7–8, s. 21.

Środek dowodowy jako element dowodu został wyróżniony przez W. Berutowicza. Zdaniem tego autora dowód składa się z nosiciela poszukiwanych informacji, zwanego środkiem dowodowym, oraz z formy reprodukowania tych informacji przez środek dowodowy przed sądem, określanej jako materiał dowodowy²³. Autor ten uważał, że dowodem jest każde źródło prawdziwych informacji o faktach mających istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy lub o wiarygodności twierdzeń stron albo uczestników postępowania o tych faktach²⁴. W podobny sposób pojęcie dowodu rozumiała J. Klich-Rump, w opinii której dowód sądowy to każde źródło informacji o faktach mających istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy albo prawdziwości twierdzeń o nich, które zostaje wprowadzone do procesu poprzez formalne postępowanie dowodowe²⁵. Na szerokie ujęcie dowodu wskazuje także S. Dalka, który nazywa nim „wszystko to, co przemawia za powstaniem obiektywnych zdarzeń (czyli faktów) albo pewnych stanów, które uznać można za mające znaczenie dla danego stosunku prawnego lub danej sprawy cywilnej”²⁶.

Natomiast W. Siedlecki wyróżnił węższe i szersze rozumienie terminu „dowód”. Przez dowód w ścisłym znaczeniu tego słowa rozumie on środek dowodowy, który umożliwia dowodzenie, a zatem pozwala na przekonanie o istnieniu lub nieistnieniu faktów, przez co umożliwia stwierdzenie prawdziwości (względnie nieprawdziwości) twierdzeń o tych faktach²⁷. W szerszym znaczeniu dowodem nazywa zarówno środek dowodowy, jak i czynność zmierzającą do wykazania prawdziwości jakiegoś twierdzenia, a także wynik postępowania dowodowego²⁸. Podobne stanowisko zajął A. Skąpski, który określił dowód z jednej strony jako proces myślowy zmierzający do stwierdzenia istnienia (nieistnienia) faktu w stopniu pewności, a nie wiarygodności (prawdopodobieństwa), a z drugiej – jako postępowanie dowodowe²⁹.

Inny pogląd przedstawia K. Piasecki, który za dowód uznaje to, co może przyczynić się do wyjaśnienia strony faktycznej procesu cywilnego. Jego zdaniem sfera dowodów jest procesem dowodzenia, czyli wnioskowania zgodnego z zasadami logiki³⁰. Dowody w znaczeniu środków dowodowych podlegają ocenie na podstawie przyjętych dyrektyw, a decydujące znaczenie w procesie ma ostateczny wynik wszystkich wchodzących w grę operacji proceduralnych i logicznych, który prowadzi do stworzenia dowodu stwierdzającego określone zjawisko świata zewnętrznego i psychicznego³¹. Wobec powyższego

²³ W. Berutowicz, *Postępowanie cywilne...*, s. 144.

²⁴ W. Berutowicz, *Postępowanie cywilne...*, s. 144.

²⁵ J. Klich-Rump, *Podstawa faktyczna...*, s. 25.

²⁶ S. Dalka, *Sądowe postępowanie cywilne. Założenia ogólne i proces cywilny*, t. 2, Gdańsk 1992, s. 185; S. Dalka, *Podstawy postępowania cywilnego*, Sopot 2005, s. 125–126.

²⁷ W. Siedlecki [w:] *Postępowanie cywilne. Zarys wykładu*, red. W. Siedlecki, Z. Świeboda, Warszawa 2003, s. 225.

²⁸ W. Siedlecki [w:] *Postępowanie cywilne...*, red. W. Siedlecki, Z. Świeboda, s. 225.

²⁹ A. Skąpski, *Ograniczenia dowodzenia w procesie cywilnym*, Warszawa–Kraków 1981, s. 10.

³⁰ Por. K. Piasecki, *System dowodów i postępowanie dowodowe w sprawach cywilnych*, Warszawa 2012, s. 16; K. Piasecki, *Postępowanie sporne rozpoznawcze*, Warszawa 2004, s. 229–230.

³¹ K. Piasecki, *System dowodów...*, s. 16; K. Piasecki, *Postępowanie sporne...*, s. 230.

K. Piasecki wyodrębnia następujące znaczenia dowodu: przebieg pewnego rozumowania prowadzący do przeświadczenia o stanie rzeczy, postępowanie dowodowe, ostateczny wynik procesu myślowego, środek dowodowy, źródło dowodowe oraz fakt dowodowy³². Warto zwrócić uwagę, że K. Piasecki, analizując zagadnienie pojęcia dowodu, przytacza poglądy J. Wróblewskiego w zakresie rozumienia tego terminu. J. Wróblewski dowodem nazwał „rodzaj rozumowania, w którym *demonstrandum* jest uzasadnione przez zbiór wyrażań językowych, zbiór zwrotów językowych (zdania lub oceny), czynność, której wytworem jest dowód, oraz przedmiot, na podstawie którego formułuje się dowód”³³.

W. Broniewicz podkreślił, że pojęcie dowodu jest wieloznaczne i zaprezentował różne sposoby jego rozumienia. Wskazał, że ustawodawca posługuje się pojęciem dowodu w znaczeniu:

- 1) środka dowodowego (art. 3, 210 § 1 k.p.c.);
- 2) czynności dowodowej, czyli dowodzenia – czynność niedokonana albo udowodnienia – czynność dokonana (przykładowo art. 227, 228 § 1, art. 229 k.p.c.);
- 3) postępowania dowodowego (art. 236, 242 k.p.c.);
- 4) wyniku postępowania dowodowego (art. 233 § 1 k.p.c.);
- 5) czynnika przekonującego sąd o istnieniu lub nieistnieniu określonego faktu (przykładowo art. 244 § 1 i art. 245 k.p.c.);
- 6) dokumentu, przedmiotu oględzin oraz przedmiotu utrwalającego i przenoszącego obrazy lub dźwięki (przykładowo art. 187 § 2 pkt 4 i art. 208 § 1 pkt 2 k.p.c.)³⁴.

W piśmiennictwie prawa procesowego cywilnego można odnaleźć pogląd, że ewolucja pojęcia dowodu wskazuje na pewną racjonalizację koncepcji dowodów, prowadzącą do przyjęcia rozumienia dowodu jako kategorii (instytucji) proceduralnej, której zasadniczą funkcją jest ustalenie stanu faktycznego będącego elementem finalnej, merytorycznej decyzji sądu (wyrok, postanowienie)³⁵.

Na podstawie wskazanych wyżej poglądów przedstawicieli doktryny prawa procesowego cywilnego można wyróżnić następujące rozumienia pojęcia dowodu:

- 1) środek dowodowy – informacja, którą uczestnicy procesu uzyskują ze źródła dowodowego w związku z ustaleniem faktów (dowodzeniem w postępowaniu cywilnym)³⁶;
- 2) źródło dowodowe – podmiot lub przedmiot, od których pochodzi albo z których wynika dany środek dowodowy³⁷ w procesie cywilnym³⁸;

³² K. Piasecki, *System dowodów...*, s. 17; K. Piasecki, *Postępowanie sporne...*, s. 230.

³³ J. Wróblewski, *Sądowe stosowanie prawa*, Warszawa 1988, s. 210.

³⁴ Zob. W. Broniewicz, *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 2006, s. 215.

³⁵ Por. Ł. Błaszczak, *Metodologiczne podstawy teorii dowodów...*, s. 33; J. Jaśkiewicz, *Poznanie faktów w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2013, s. 149; K. Piasecki, *System dowodów...*, s. 17.

³⁶ Ł. Błaszczak, *Metodologiczne podstawy teorii dowodów...*, s. 32.

³⁷ J. Jaśkiewicz, *Poznanie faktów...*, s. 144.

³⁸ Ł. Błaszczak, *Metodologiczne podstawy teorii dowodów...*, s. 32.

- 3) postępowanie dowodowe jako pewna zorganizowana, sformalizowana działalność;
- 4) wynik postępowania dowodowego w znaczeniu pomyślnie przeprowadzonego dowodu co do określonego faktu, przykładowo wyrządzenia szkody³⁹;
- 5) czynność dowodowa, czyli dowodzenia (czynność niedokonana) albo udowodnienia (czynność dokonana);
- 6) fakt dowodowy – fakt wyróżniony opisowo wraz z wypowiedzią o wartości tego faktu stanowiącą zwrot oceniający⁴⁰;
- 7) przebieg rozumowania, które prowadzi do przeświadczenia o pewnym stanie rzeczy;
- 8) ostateczny rezultat procesu myślowego;
- 9) czynnik przekonujący sąd o istnieniu lub nieistnieniu określonego faktu;
- 10) dokument, przedmiot oględzin oraz przedmiot utrwalający i przenoszący obrazy lub dźwięki;
- 11) twierdzenie o określonym zdarzeniu empirycznym lub stanie psychofizycznym (fakt psychofizyczny) lub twierdzenie o istnieniu określonego faktu nieempirycznego (fakt konwencjonalny), które podlega ustaleniu i wyjaśnieniu w postępowaniu sądowym⁴¹.
- 12) kategoria (instytucja) proceduralna, której celem jest ustalenie stanu faktycznego będącego elementem wyroku lub postanowienia sądu.

Rozumienie terminu „dowód” wywołuje w doktrynie wiele rozbieżności. Trudno jednoznacznie wskazać, która z definicji zaproponowanych przez przedstawicieli nauki jest najtrafniejsza, ponieważ każde z określeń, mimo różnic, ma wpływ na rozumienie tego terminu. Niemniej dowód najczęściej bywa utożsamiany ze środkiem dowodowym, czynnością dowodową oraz wynikiem postępowania dowodowego⁴².

³⁹ Por. Ł. Błaszczak, *Metodologiczne podstawy teorii dowodów...*, s. 25; K. Knoppek (rec.), *Dowody w postępowaniu cywilnym* Ł. Błaszczak, K. Markiewicz, E. Rudkowska-Ząbczyk (red.), PPC 2011/2, s. 161.

⁴⁰ Por. J. Jaśkiewicz, *Poznanie faktów...*, s. 122; J. Wróblewski, *Sądowe stosowanie...*, s. 184–185.

⁴¹ J. Jaśkiewicz, *Poznanie faktów...*, s. 144.

⁴² Na marginesie warto wskazać, że w nauce postępowania administracyjnego termin „dowód” często jest utożsamiany ze środkiem dowodowym. B. Adamiak (w: *Kodeks postępowania administracyjnego. Komentarz*, red. B. Adamiak, J. Borkowski, Warszawa 2016, s. 397) definiuje środek dowodowy jako „wszelkie źródła prawdziwych informacji umożliwiających dowodzenie”. W tym zakresie przywołuje pogląd W. Dawidowicza, nazywającego środkiem dowodowym źródła informacji, na których opiera się proces dowodzenia. Zdaniem tego autora (*Zarys procesu administracyjnego*, Warszawa 1989, s. 109–110): „rezultatem procesu dowodzenia uzyskanym na podstawie określonych środków dowodowych jest dowód istnienia lub nieistnienia określonego faktu albo prawdziwości lub nieprawdziwości określonego twierdzenia o tym fakcie. W tym ujęciu istnieje zatem różnica między pojęciem środka dowodowego oraz pojęciem dowodu: dowód jako wynik procesu dowodzenia jest pojęciem «konkretnym», natomiast środki dowodowe można traktować w sposób abstrakcyjny jako pewne typy źródeł informacji”. C. Martysz (*Dowody i postępowanie wyjaśniające* [w:] *Postępowanie administracyjne ogólne*, red. G. Łaszczyca, C. Martysz, A. Matan, Warszawa 2003, s. 504) zwraca uwagę na wieloznaczność terminu „dowód” i powołując się na poglądy m.in. W. Siedleckiego, owo pojęcie rozumie jako środek dowodowy, czyli rzecz lub czynność, w oparciu o które zostało przeprowadzone postępowanie dowodowe, rezultat postępowania dowodowego (wyjaśniającego), czynność

Należy się zgodzić z Z. Resichem, że w ramach nauki postępowania cywilnego terminy „dowód” oraz „środek dowodowy” można stosować dla celów praktycznych zamiennie (*promiscue*), mimo że pojęcie dowodu jest szersze zakresowo od terminu „środek dowodowy”⁴³. Trzeba zatem przyjąć, że za dowód w ścisłym znaczeniu uznaje się środek dowodowy, który umożliwia przekonanie się o istnieniu lub nieistnieniu danego faktu, a w konsekwencji – o prawdziwości lub nieprawdziwości twierdzeń o tym fakcie⁴⁴. Idąc dalej, należy stwierdzić, że informacje uzyskane dzięki środkom dowodowym stanowią przesłanki wnioskowań prowadzących do ostatecznych wniosków na temat zaistnienia określonego faktu⁴⁵. W niniejszej książce pojęcie dowodu będzie używane zamiennie z terminem „środek dowodowy”. Jeśli pojęcie dowodu będzie miało inne znaczenie niż „środek dowodowy”, wówczas zostanie wprost wskazane, w jakim rozumieniu występuje termin „dowód”.

2. Przedmiot dowodu

Mimo że terminy „dowód” i „środek dowodowy” są dla celów praktycznych używane zamiennie, to pojęcie dowodu jest szersze od pojęcia środka dowodowego, dlatego należy posługiwać się sformułowaniem „przedmiot dowodu”⁴⁶, a nie „przedmiot środka dowodowego”. Ustawodawca w przepisie art. 227 k.p.c. używa pojęcia „przedmiot dowodu”. Zgodnie ze wskazanym przepisem przedmiotem dowodu są fakty mające dla rozstrzygnięcia sprawy istotne znaczenie. Wyjaśnienia wymaga, co należy rozumieć przez termin „fakt” i jakie są kryteria istotności faktu, trzeba też ustalić, co oprócz faktu może być przedmiotem dowodu.

2.1. Pojęcie faktu

Na gruncie nauki prawa cywilnego procesowego pojęcie faktu jest różnie rozumiane. W okresie międzywojennym L. Peiper zdefiniował fakt jako „pewne zdarzenie (zmianę w świecie zewnętrznym), które nastąpiło (fakt dodatni, pozytywny) lub nie nastąpiło

zmierzającą do wykazania prawdziwości jakiegoś twierdzenia (w tym znaczeniu chodzi o przeprowadzenie dowodu). W postępowaniu sądowoadministracyjnym prowadzenie postępowania dowodowego ma charakter uzupełniający, gdyż ogranicza się jedynie do przeprowadzenia dowodu z dokumentu (art. 106 § 3 p.p.s.a.). Niemniej w piśmiennictwie odnoszącym się do postępowania sądowoadministracyjnego pojęcie dowodu jest rozumiane w sposób zaprezentowany w nauce postępowania administracyjnego (por. H. Knysiak-Sudyka, *Postępowanie dowodowe [w:] Postępowanie sądowoadministracyjne*, red. T. Woś, Warszawa 2015, s. 241–242).

⁴³ Z. Resich, *Istota procesu...*, s. 160; Z. Resich, *Uproszczenie postępowania dowodowego w świetle prawa procesowego Polski i innych krajów socjalistycznych*, NP 1987/7–8, s. 3.

⁴⁴ Tak E. Rudkowska-Ząbczyk [w:] *Postępowanie cywilne*, red. E. Marszałkowska-Krześ, Warszawa 2013, s. 214. Por. Z. Resich, *Istota procesu...*, s. 160; W. Siedlecki [w:] *Postępowanie cywilne...*, red. W. Siedlecki, Z. Świeboda, s. 225.

⁴⁵ Tak S. Lewandowski, *Retoryczne i logiczne...*, s. 190.

⁴⁶ Por. Z. Resich, *Istota procesu...*, s. 160.

(fakt ujemny, negatywny), albo też pewien stan w świecie zewnętrznym teraźniejszy lub przeszły”⁴⁷.

Według W. Siedleckiego faktem są wszystkie elementy stanu faktycznego sprawy, zatem zarówno fakty w potocznym tego słowa znaczeniu, jak i zdarzenia konkretne, zaszłe w czasie i przestrzeni, ale również wszelkie przejawy wewnętrznego życia ludzkiego, takie jak zamiar, dobra wola, świadomość, poczytalność, oraz stany elementów świata zewnętrznego, które w przeciwieństwie do tych zdarzeń w ujęciu dynamicznym mają charakter statyczny, przykładowo stan drogi, wygląd budynku, pogoda czy ciepłota pomieszczenia⁴⁸. Podobne stanowisko zajęła J. Klich-Rump, która przez fakty rozumiała fragmenty obiektywnej rzeczywistości mogące być stanami świata lub świadomości ludzkiej (element statyczny), jak również zmianami tych stanów (element dynamiczny)⁴⁹.

A. Skąpski, badając pojęcie faktu w piśmiennictwie cywilnego prawa procesowego, doszedł do wniosku, że faktem mogą być zjawiska pozytywne i negatywne o charakterze zaszłości świata zewnętrznego albo wewnętrznego (stany psychiczne), jak również zjawiska statyczne lub dynamiczne⁵⁰.

Szerokie rozumienie faktu przyjmuje także J. Turek, który określa go jako fragmenty obiektywnej rzeczywistości i podkreśla, że fakt może być stanem świata zewnętrznego albo świadomości ludzkiej lub zmianami obu tych stanów⁵¹.

Powyższe definicje wskazują, że fakt należy rozumieć szeroko. Na uwagę zasługuje również stanowisko K. Piaseckiego, który powołując się na poglądy wyrażone w literaturze obcej, uważa, że fakt jest podstawowym elementem pozaprawnym, a w stosunku do prawa pozostaje w takiej relacji jak realność (elementy realne) do elementów idealnych⁵². Stwierdzenie faktu jest zatem koniecznym warunkiem powstania kwestii prawnej, a proces narzuca selekcję spośród niezliczonych elementów, które w określonym momencie stanowią rzeczywistość⁵³.

K. Kołakowski trafnie zauważa, że na różnych etapach procesu fakt może być traktowany w kategoriach twierdzeń powoda o istnieniu określonych faktów, podstawy faktycznej jego powództwa oraz twierdzeń pozwanego⁵⁴. Z kolei K. Piasecki podkreśla, że fakt

⁴⁷ L. Peiper, *Komentarz do kodeksu postępowania cywilnego*, t. 1, Kraków 1934, s. 553.

⁴⁸ W. Siedlecki, *Zasady wyrokowania w procesie cywilnym*, Warszawa 1957, s. 231.

⁴⁹ J. Klich-Rump, *Podstawa faktyczna...*, s. 12.

⁵⁰ A. Skąpski, *Ograniczenia dowodzenia...*, s. 15. Zob. literaturę cytowaną przez autora w przypisach nr 19 i 20 w zakresie różnych definicji faktu o charakterze ogólnym i szczegółowym.

⁵¹ J. Turek, *Czynności dowodowe sądu w procesie cywilnym*, Warszawa 2011, s. 18.

⁵² K. Piasecki, *Postępowanie sporne...*, s. 235. Zob. literaturę cytowaną przez autora w przypisie nr 1.

⁵³ K. Piasecki, *Postępowanie sporne...*, s. 235. Zob. literaturę cytowaną przez autora w przypisie nr 2.

⁵⁴ K. Kołakowski, *Dowodzenie w procesie cywilnym. Komentarz do przepisów kodeksu postępowania cywilnego uwzględniający nowelizację z 2000 roku*, Warszawa 2000, s. 22.

występuje w postaci twierdzeń o faktach, sprawdzenia twierdzeń o faktach za pomocą innych faktów (postępowanie dowodowe) lub innych metod (takich jak np. przyznanie, uprawdopodobnienie) oraz ustalenia twierdzeń o faktach w celu ustanowienia podstawy faktycznej wyroku sądowego⁵⁵. Odnosząc fakty do czynności dowodzenia, należy wskazać, że dowodzi się twierdzeń, a nie faktów, ponieważ w ujęciu logicznym dowodzenie jest czynnością myślową, mającą na celu wykazanie prawdziwości lub nieprawdziwości twierdzeń o faktach⁵⁶. Za L. Morawskim trzeba przyjąć, że przedmiotem dowodu są wyłącznie twierdzenia jednostkowe o faktach sprawy, przy założeniu, że nie dowodzi się twierdzeń ogólnych⁵⁷.

W doktrynie wprowadzono rozróżnienie na fakty prawne oraz fakty procesowe. Fakt prawny jest objęty hipotezą normy prawa materialnego mającej zastosowanie w sprawie⁵⁸. Natomiast fakt procesowy jest definiowany jako fragment obiektywnej rzeczywistości, z którym ustawa wiąże określone skutki dla przebiegu postępowania, jak np. fakt istotny z punktu widzenia występowania przesłanek procesowych czy fakt istotny dla oceny materiału dowodowego i jego wiarygodności⁵⁹. Ł. Błaszczak zauważa, że fakt procesowy jest zjawiskiem realnym, zmysłowo postrzegalnym, a na jego powstanie mają wpływ strony, inne podmioty postępowania oraz organy procesowe⁶⁰. Autor dodaje, że fakty w rozumieniu przepisu art. 227 k.p.c. przynależą do kategorii faktów pozaprocesowych⁶¹. Niemniej w doktrynie przyjmuje się, że w skład podstawy faktycznej rozstrzygnięcia wchodzi zarówno fakty prawne, jak i fakty procesowe⁶². W związku z tym P. Rylski podkreśla, że zasadne jest posługiwanie się terminami „fakt główny” (fakt prawny istotny z punktu widzenia prawa materialnego) oraz „fakt procesowy” (fakt mający znaczenie procesowe)⁶³.

Pojęcie faktu powinno się rozumieć możliwie szeroko. Za J. Turkiem trzeba wskazać, że faktem są fragmenty obiektywnej rzeczywistości, które mogą być stanami świata zewnętrznego albo świadomości ludzkiej lub zmianami obu tych stanów. Na gruncie postępowania sądowego istotne znaczenie ma podział na fakt prawny (fakt główny) –

⁵⁵ K. Piasecki, *System dowodów...*, s. 235.

⁵⁶ Tak Z. Resich, *Istota procesu...*, s. 164; Z. Resich, *Poznanie prawdy w procesie cywilnym*, Warszawa 1958, s. 48. Por. Ł. Błaszczak, *Metodologiczne podstawy teorii dowodów...*, s. 37.

⁵⁷ L. Morawski, *Domniemanie a dowody prawnicze*, Toruń 1981, s. 26.

⁵⁸ Zob. P. Rylski, *Działanie sądu z urzędu a podstawa faktyczna wyroku cywilnego*, Warszawa 2009, s. 156.

⁵⁹ P. Rylski, *Działanie sądu z urzędu...*, s. 156–157. Por. A. Skąpski, *Ochrona jednostki przy ustalaniu podstawy faktycznej rozstrzygnięcia w procesie cywilnym*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego” 1982/100, s. 150.

⁶⁰ Ł. Błaszczak, *Metodologiczne podstawy teorii dowodów...*, s. 36–37.

⁶¹ Ł. Błaszczak, *Metodologiczne podstawy teorii dowodów...*, s. 37.

⁶² Tak m.in. T. Ereciński [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 2, red. T. Ereciński, Warszawa 2016, s. 280; P. Rylski, *Działanie sądu z urzędu...*, s. 156.

⁶³ P. Rylski, *Działanie sądu z urzędu...*, s. 157.

ważny z punktu widzenia prawa materialnego oraz fakt procesowy, z którym są związane określone skutki procesowe.

2.2. Kryteria istotności faktów

W doktrynie istotność faktów rozumie się w następujący sposób: przede wszystkim fakty mają dotyczyć przedmiotu procesu, a po drugie powinny mieć znaczenie prawne⁶⁴. Warunki te są ze sobą skorelowane, ponieważ fakty o znaczeniu prawnym wyznaczają granice przedmiotu procesu. Zgodnie z art. 187 § 1 pkt 2 k.p.c. w pozwie należy przytoczyć fakty uzasadniające żądanie. W myśl zasady *da mihi factum, dabo tibi ius* powód powinien przytoczyć te twierdzenia o faktach, które w jego subiektywnym odczuciu uzasadniają zgłoszone żądanie. W istocie musi podnieść fakty ważne z punktu widzenia norm prawa materialnego znajdujących zastosowanie w danym przypadku oraz mogące wskazywać na zasadność zgłoszonego żądania⁶⁵. Za Z. Resichem trzeba wskazać, że istotne są fakty o znaczeniu prawnym, a więc fakty wywołujące skutki prawne, takie jak fakty tworzące prawa i obowiązki, fakty legitymacji i fakty stanowiące przyczynę powstania sporu⁶⁶. Fakty o znaczeniu prawnomaterialnym mają zatem decydujące znaczenie dla ram procesu cywilnego⁶⁷. Podkreślenia wymaga, że istotność faktu wynika z przedmiotu procesu cywilnego i wiąże się z twierdzeniami faktycznymi powoda oraz pozwanego⁶⁸. Sąd w procesie dowodzenia dokonuje sprawdzenia twierdzeń faktycznych stron pod kątem oceny, czy są one faktami obiektywnie istniejącymi. Z. Resich zauważa, że brak możliwości sprawdzenia przez sąd twierdzeń faktycznych stron prowadziłby do fikcji procesowej i mógłby być uzasadniony tylko przyjęciem zasady prawdy formalnej⁶⁹. Sąd dokonuje sprawdzenia faktów powstałych w przeszłości poza procesem, jak również w czasie trwania procesu⁷⁰. Z kolei istotność faktu jest analizowana przez sąd z punktu widzenia norm prawa materialnego.

Warunki istotności faktów zostały uporządkowane przez A. Skąpskiego⁷¹, który proponuje podział na kryteria: czasowe, podmiotowe i przedmiotowe. Autor ten wprowadza nomenklaturę kryteriów istotności faktów, jednak ich istota w dużej mierze opiera się na poglądach wyrażonych przez Z. Resicha. Zdaniem A. Skąpskiego kryterium czasowe decyduje o tym, jaki moment jest właściwy dla oceny istotności faktów⁷².

⁶⁴ Zob. Z. Resich, *Istota procesu...*, s. 165; Z. Resich, *Poznanie prawdy...*, s. 49.

⁶⁵ Z. Resich, *Istota procesu...*, s. 166.

⁶⁶ Zob. Z. Resich, *Istota procesu...*, s. 166; Z. Resich, *Poznanie prawdy...*, s. 51.

⁶⁷ Z. Resich, *Istota procesu...*, s. 166; Z. Resich, *Poznanie prawdy...*, s. 51.

⁶⁸ Tak K. Piasecki, *Postępowanie sporne...*, s. 236–237.

⁶⁹ Zob. Z. Resich, *Poznanie prawdy...*, s. 53.

⁷⁰ Z. Resich, *Poznanie prawdy...*, s. 53.

⁷¹ Zob. A. Skąpski, *Ograniczenia dowodzenia...*, s. 18–21.

⁷² A. Skąpski, *Ograniczenia dowodzenia...*, s. 18.

W postępowaniu przed sądem pierwszej instancji jest nim moment orzekania, ponieważ zgodnie z art. 316 § 1 k.p.c. sąd wydaje wyrok, biorąc za podstawę stan rzeczy istniejący w chwili zamknięcia rozprawy. Kryterium podmiotowe służy ustaleniu, kto jest uprawniony do oceny istności stanu faktycznego⁷³. Materiał faktyczny prezentują strony, ale w gestii sądu należy określenie, które fakty będą przedmiotem dowodu ze względu na swą istotność⁷⁴. Natomiast kryterium przedmiotowe wiąże się z warunkową subsumpcją polegającą na tym, że sąd, opierając się na wskazanym przez strony stanie faktycznym, poszukuje normy prawnej, pod której hipotezę stan ten mógłby być pociągnięty⁷⁵. Istotność faktów jest zatem oceniana z punktu widzenia norm prawa materialnego.

2.3. Zasady doświadczenia oraz prawo obce jako przedmiot dowodu

W doktrynie wskazuje się, że ustalenie faktów jest niemożliwe bez znajomości określonych zasad doświadczenia, które nie są jednostkowymi faktami ani prawem, lecz „okolicznościami natury faktycznej”⁷⁶ i mogą stanowić przedmiot dowodu. Przez zasady doświadczenia rozumie się wyniki ogólnego ludzkiego doświadczenia oraz specjalne wiadomości z zakresu poszczególnych nauk i sztuk, przemysłu, handlu, rzemiosła i obrotu⁷⁷. W sytuacji gdy zasady te są powszechnie znane i wynikają z codziennego doświadczenia, nie wymagają udowodnienia, gdyż należy założyć, że są znane również sądom⁷⁸.

Zasady doświadczenia mają największe znaczenie przy tzw. dowodach *prima facie*, polegających na wskazaniu zdarzenia, które mogło być przyczyną sprawczą znanego skutku (najczęściej szkody) „na pierwszy rzut oka”, bez konieczności udowadniania związku przyczynowego między zdarzeniem sprawczym a skutkiem⁷⁹. Dowód *prima facie* nie ma podstawy prawnej i jest wytworem praktyki prawniczej, stąd w doktrynie wywołuje wiele kontrowersji⁸⁰. Wartość tego dowodu ma praktyczne znaczenie w postę-

⁷³ A. Skąpski, *Ograniczenia dowodzenia...*, s. 18.

⁷⁴ A. Skąpski, *Ograniczenia dowodzenia...*, s. 19.

⁷⁵ A. Skąpski, *Ograniczenia dowodzenia...*, s. 19.

⁷⁶ Por. J. Klich-Rump, *Podstawa faktyczna...*, s. 26; K. Piasecki, *Postępowanie sporne...*, s. 237; K. Piasecki, *Zasady doświadczenia w procesie cywilnym*, NP 1973/2, s. 188.

⁷⁷ Por. J. Klich-Rump, *Podstawa faktyczna...*, s. 26; W. Siedlecki [w:] *Postępowanie cywilne...*, red. W. Siedlecki, Z. Świeboda, s. 229.

⁷⁸ J. Klich-Rump, *Podstawa faktyczna...*, s. 26.

⁷⁹ Takie rozumienie dowodu *prima facie* zaproponował S. Stefaniak, *Dowód prima facie w procesie cywilnym*, NP 1970/10, s. 1456.

⁸⁰ Zdecydowanym przeciwnikiem stosowania dowodu *prima facie* jest K. Piasecki (*Dowód prima facie w procesie cywilnym i międzynarodowym procesie cywilnym* [w:] *Studia z procesu cywilnego*, Katowice 1986, s. 156 i n. oraz *Praktyka dowodu prima facie w procesach mankownych*, NP 1960/1, s. 50 i n.), który podkreśla, że dowód tego rodzaju prowadzi do uprawdopodobnienia dowodzonej tezy, a nie jej udowodnienia oraz zmienia ustawowe reguły ciężaru dowodu, a także ogranicza zasadę swobodnej oceny dowodów. Do grona

powaniach, w których udowodnienie okoliczności faktycznych jest niezmiernie trudne, przykładowo w procesach lekarskich⁸¹ czy mankowych.

W piśmiennictwie powszechnie panuje pogląd, zgodnie z którym prawo obowiązujące nie może być przedmiotem dowodu, w myśl maksymy *facta probantur, iura novit curia*⁸², ale zagadnienie prawa obcego jako przedmiotu dowodu budzi w doktrynie spore wątpliwości⁸³.

Obecnie, zgodnie z brzmieniem art. 51a § 1 ustawy – Prawo o ustroju sądów powszechnych⁸⁴, sąd z urzędu ustala i stosuje właściwe prawo obce. Wskazany przepis w swej treści analogiczny jest z art. 1143 § 1 k.p.c., który został uchylony z dniem 12.08.2017 r. na mocy art. 2 ustawy z dnia 12.07.2017 r. o zmianie ustawy – Prawo o ustroju sądów powszechnych⁸⁵. Wobec tego aktualne są uwagi poczynione w piśmiennictwie na tle uchylonego art. 1143 k.p.c.⁸⁶ Przed nowelizacją przepisu art. 1143 § 1 k.p.c. ustawodawca posługiwał się sformułowaniem „stwierdzenie treści obcego prawa”, co na tym tle zrodziło wątpliwości interpretacyjne, które dotyczyły tego, czy wynik wykładni wymienionego przepisu nakłada na sąd obowiązek ustalenia okoliczności faktycznych istotnych z punktu widzenia zastosowania norm kolizyjnych i wskazania prawa właściwego czy ustalenia treści norm prawa obcego⁸⁷. W piśmiennictwie przyjmuje się, że przedmiotem

zwolenników stosowania dowodu *prima facie* należy m.in. L. Morawski (zob. *Domniemanie a dowody...*, s. 106 i n. oraz *Domniemanie faktyczne i reguły dowodu prima facie*, „Studia Prawnicze” 1980, z. 1–2, s. 217 i n.), który zaproponował następujące koncepcje rozumienia tego dowodu: 1) odmiana dowodu poszlakowego; 2) reguła identyczna do domniemania faktycznego; 3) konstrukcja domniemania prawnego dopuszczająca dowód przeciwności. Racjonalne stanowisko przyjął H. Dolecki (*Ciężar dowodu w polskim procesie cywilnym*, Warszawa 1998, s. 179), który uważa, że postulat eliminacji dowodu *prima facie* z praktyki jest nieuzasadniony, a stosowanie tego rodzaju dowodu nie jest szkodliwe, jeśli jest praktyką wyjątkową.

⁸¹ W polskiej praktyce orzeczniczej przykładami zastosowania dowodu *prima facie* są sprawy związane z tzw. zakażeniami szpitalnymi, zwłaszcza żółtaczką typu B i C oraz gronkowcem złośliwym. Szerzej o przykładach stosowania dowodu *prima facie* w polskim orzecznictwie zob. M. Białkowski, *Dowód prima facie w postępowaniu cywilnym dotyczącym szkód powstałych w związku z leczeniem*, „Palestra” 2014/3–4, s. 117–118.

⁸² S. Ehrlich, J. Gliklich, *Prawo jako przedmiot dowodu*, PPC 1934/11, s. 106.

⁸³ Por. m.in. T. Ereciński, *Prawo obce w sądowym postępowaniu cywilnym*, Warszawa 1981, zwłaszcza s. 187–241; P. Ryłski, *Stwierdzenie treści prawa obcego i obcej praktyki w polskim postępowaniu cywilnym* [w:] *Aurea praxis, aurea theoria. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Tadeusza Erecińskiego*, t. 1, red. J. Gudowski, K. Weitz, Warszawa 2011, s. 1305–1344; P. Rodziewicz, *Stwierdzenie treści oraz zastosowanie prawa obcego w sądowym postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2015, s. 42.

⁸⁴ Ustawa z 27.01.2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych (Dz.U. z 2020 r. poz. 2072 ze zm.).

⁸⁵ Dz.U. poz. 1452.

⁸⁶ Przepis art. 1143 k.p.c. brzmiał: „§ 1. Sąd z urzędu ustala i stosuje właściwe prawo obce. Sąd może zwrócić się do Ministra Sprawiedliwości o udzielenie tekstu tego prawa oraz o wyjaśnienie obcej praktyki sądowej. § 2. Sąd może zwrócić się do Ministra Sprawiedliwości również o udzielenie informacji co do istnienia wzajemności w stosunkach z państwem obcym. § 3. Celem ustalenia treści prawa obcego lub obcej praktyki sądowej albo istnienia wzajemności sąd może zastosować także inne środki, w tym zasięgnąć opinii biegłych”. Wskazany przepis w swej treści jest identyczny z obecnie obowiązującym art. 51a ustawy – Prawo o ustroju sądów powszechnych.

⁸⁷ Szerzej zob. P. Rodziewicz, *Stwierdzenie treści...*, s. 39–43.

obowiązku ustalenia prawa obcego jest uzyskanie informacji o treści obcego prawa właściwego⁸⁸. W związku z tym pojawia się pytanie, czy uzyskanie informacji o treści norm stanowiących podstawę prawną rozstrzygnięcia może być utożsamiane z dowodzeniem, innymi słowy, czy prawo obce może być przedmiotem dowodu.

W literaturze można spotkać głosy aprobowujące pogląd, zgodnie z którym prawo obce może być przedmiotem dowodu⁸⁹. Na uzasadnienie tego stanowiska W. Siedlecki wskazał, że środkiem służącym stwierdzeniu treści prawa obcego jest środek dowodowy – opinia biegłych, dlatego w tym wypadku prawo obce stanowi przedmiot dowodu⁹⁰. Odmienne poglądy skupiają się wokół argumentu, że stwierdzenia treści prawa obcego nie można utożsamiać z dowodzeniem⁹¹. W tym zakresie cenne uwagi poczyniła J. Klich-Rump, która uznała, że stwierdzenie treści prawa obcego nie jest dowodzeniem z uwagi na inny przedmiot, tryb postępowania oraz inne skutki dla konstrukcji orzeczenia, a także następstwa uchybień sądu⁹². W doktrynie ukonstytuował się także trzeci pogląd, zgodnie z którym z praktycznego punktu widzenia stwierdzenie treści prawa obcego jest irrelewantne⁹³. Z punktu widzenia procesowego ustalenie treści prawa obcego nie jest dowodzeniem zmierzającym do ustalenia podstawy faktycznej rozstrzygnięcia, lecz aktywnością sądu podejmowaną w związku z ustaleniem podstawy prawnej rozstrzygnięcia⁹⁴. Wobec tego trafny jest pogląd T. Erecińskiego, że prawo obce nie podlega systemowi dowodzenia sądowego właściwego dla dowodzenia faktów, ale dowodzeniu jako takiemu⁹⁵.

W literaturze zwraca się uwagę, że przedmiotem dowodu może być prawo wyspecjalizowanych dziedzin prawa (np. prawo energetyczne) lub prawo niezwykle rzadko stosowane w sądzie⁹⁶ oraz prawo zwyczajowe⁹⁷. Niektóre przepisy Kodeksu cywilnego (przykładowo art. 56, 65, 69, 908, 922 oraz 994) odwołują się do ustalonych zwyczajów, wskazując sądowi szczegółowe podstawy do orzekania⁹⁸. Z kolei przedmiotem dowodu

⁸⁸ Zob. P. Ryński, *Stwierdzenie treści prawa obcego...*, s. 1317; P. Rodziewicz, *Stwierdzenie treści...*, s. 42.

⁸⁹ Zob. T. Ereciński, *Prawo obce...*, s. 214; W. Siedlecki [w:] *Postępowanie cywilne...*, red. W. Siedlecki, Z. Świeboda, s. 226.

⁹⁰ W. Siedlecki [w:] *Postępowanie cywilne...*, red. W. Siedlecki, Z. Świeboda, s. 226.

⁹¹ Zob. T. Ereciński, *Prawo obce...*, s. 214 wraz z cytowaną przez autora literaturą.

⁹² Zob. J. Klich-Rump, *Podstawa faktyczna...*, s. 29–30.

⁹³ Zob. T. Ereciński, *Prawo obce...*, s. 216 i n.; P. Ryński, *Stwierdzenie treści prawa obcego...*, s. 1318.

⁹⁴ Por. J. Klich-Rump, *Podstawa faktyczna...*, s. 29; P. Rodziewicz, *Stwierdzenie treści...*, s. 49.

⁹⁵ Zob. T. Ereciński, *Prawo obce...*, s. 217.

⁹⁶ Zob. E. Rudkowska-Ząbczyk, *Dowody i postępowanie dowodowe* [w:] *Meritum. Postępowanie cywilne*, red. E. Marszałkowska-Krześ, Warszawa 2017, s. 315.

⁹⁷ E. Rudkowska-Ząbczyk, *Dowody i postępowanie dowodowe...*, s. 315. Autorka jako przykład prawa zwyczajowego wskazuje dowód z opinii biegłego oraz z zeznań świadków na okoliczność ustalenia specjalistycznego terminu „wiecha” używanego w zwyczajowym prawie obowiązującym w budownictwie.

⁹⁸ K. Piasecki, *Postępowanie sporne...*, s. 237. Autor zauważa, że ustalone zwyczaje spełniają w Kodeksie cywilnym funkcję wyjaśniającą i normującą.

w sensie procesowo-technicznym nie mogą być zasady współzycia społecznego, co wynika z ich charakteru⁹⁹.

2.4. Fakty niewymagające dowodu

Istnieje pewna grupa faktów, w przypadku których przeprowadzenie postępowania dowodowego jest zbędne. Ustawa procesowa przewiduje okoliczności, które zostają ustalone bez potrzeby ich dowodzenia. W doktrynie do tych okoliczności są zaliczane: fakty powszechnie znane (art. 228 § 1 k.p.c.), fakty znane sądowi urzędowo (art. 228 § 2 k.p.c.), fakty przyznane (art. 229 k.p.c.), fakty niezaprzeczone (art. 230 k.p.c.), domniemania faktyczne (art. 231 k.p.c.) oraz domniemania prawne (art. 234 k.p.c.)¹⁰⁰.

Fakty powszechnie znane (notoryjne) to okoliczności, zdarzenia, czynności lub stany, co do których każda osoba – rozumująca rozsądnie i posiadająca doświadczenie życiowe – jest zorientowana¹⁰¹. Fakty znane sądowi urzędowo to te, o których sąd powziął wiadomość podczas dokonywania czynności urzędowych, czyli rozpoznawania innych spraw sądowych¹⁰², a więc bezpośrednio przy dokonywaniu czynności procesowych¹⁰³. Na mocy ustawy z 4.07.2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw¹⁰⁴ ustawodawca szerzej ujął zakres przedmiotowy notorii urzędowej, uzupełniając przepis art. 228 § 2 k.p.c. o fakty, o których informacja jest powszechnie dostępna. Dzięki temu informacje ujawnione w rejestrach publicznych o charakterze jawnym (przykładowo takich jak rejestr przedsiębiorców czy księgi wie-

⁹⁹ K. Piasecki, *Postępowanie sporne...*, s. 237.

¹⁰⁰ Podział przywołany za E. Rudkowską-Ząbczyk, *Dowody i postępowanie dowodowe...*, s. 316–320. Por. T. Wiśniewski, *Przebieg procesu cywilnego*, Warszawa 2013, s. 222. O funkcji faktów niewymagających dowodu zob. H. Dolecki, *Ciążar dowodu...*, s. 121–129. Na marginesie warto wskazać, że K. Piasecki (*System dowodów...*, s. 103–158) za W. Broniewiczem wyszczególnia reguły dowodowe („niedowodowe środki ustalania”). Do pierwszej grupy są zaliczane: domniemania prawne i faktyczne, dowód *prima facie*, *res ipsa loquitur*, fakty powszechnie znane oraz zasady doświadczenia. W drugiej grupie reguł dowodowych znajdują się: przyznanie, niewypowiedzenie się co do twierdzeń strony przeciwnej, ustalenie wyroku skazującego, uprawdopodobnienie, a także ustalenie wysokości odszkodowania (zob. K. Piasecki, *System dowodów...*, s. 159–189). Z kolei J. Klich-Rump (*Podstawa faktyczna...*, s. 30 i n.) do bezdowodowego ustalenia faktów zaliczyła, oprócz faktów, o których mowa w art. 228–231 k.p.c., domniemania prawne oraz związanie sądu cywilnego ustaleniami prawomocnego wyroku karnego skazującego, podkreślając, że domniemania prawne oraz związanie przewidziane w art. 11 k.p.c. mają odmienny charakter od faktów wskazanych w art. 228–231 k.p.c.

¹⁰¹ Por. E. Waśkowski, *Podręcznik procesu cywilnego...*, s. 210; T. Wiśniewski, *Przebieg procesu...*, s. 222.

¹⁰² E. Rudkowska-Ząbczyk, *Dowody i postępowanie dowodowe...*, s. 317. Nie stanowią notorii urzędowej fakty, o których wiedzę sąd powziął w innych okolicznościach niż wykonywanie swych obowiązków sądowych, przykładowo z prasy, radia lub na podstawie prywatnej rozmowy (zob. P. Gil [w:] I. Gil, P. Gil, *Dowodzenie w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2019, s. 174).

¹⁰³ Por. M. Allerhand, *Kodeks postępowania cywilnego*, Lwów 1932, s. 267; K. Piasecki, *Znaczenie procesowe faktów powszechnie znanych i faktów znanych sądowi urzędowo*, „Palestra” 1961/10, s. 44.

¹⁰⁴ Dz.U. z 2019 r. poz. 1469 ze zm.

czyste) są uwzględniane przez sąd jako okoliczności niewymagające dowodzenia¹⁰⁵. Fakty notoryjne, te znane sądowi z urzędu oraz te, o których informacja jest powszechnie dostępna, mogą stać się elementem podstawy faktycznej rozstrzygnięcia bez konieczności przeprowadzenia postępowania dowodowego, a więc w drodze pozadowodowej.

Faktami przyznanymi są te podane przez jedną ze stron i przyznane przez drugą stronę jako zgodne z prawdą. Zasadniczo przyznanie wywołuje skutek, jeśli nie budzi wątpliwości co do zgodności z rzeczywistym stanem rzeczy¹⁰⁶. Niemniej w doktrynie przyjmuje się, że wynik wykładni historycznej, funkcjonalnej i celowościowej pozwala na sformułowanie tezy o dopuszczalności stosowania dyspozycji tego przepisu do przypadku przyznania niebudzącego wątpliwości z materiałem procesowym zgromadzonym w aktach sprawy¹⁰⁷. Aktualnie przyznanie jest traktowane jako oświadczenie wiedzy strony, która w ten sposób potwierdza zgodność z prawdą faktów przytoczonych przez stronę przeciwną¹⁰⁸. Przyznanie służy dokonywaniu ustaleń faktycznych w drodze bezdowodowej, więc należy uznawać je za równorzędny z dowodami środek ustalania informacji o faktach, a nie surogat dowodu¹⁰⁹.

Fakty niezaprzeczone to te przytoczone przez jedną ze stron, co do których strona przeciwna się nie wypowie (wyrażnie nie zaprzeczy), a które sąd, mając na uwadze wynik całej sprawy, uzna za przyznane¹¹⁰. Fakty niezaprzeczone, w odróżnieniu od przyznania wyraźnego z art. 229 k.p.c., są w piśmiennictwie określane jako przyznanie dorozumiane¹¹¹. Fakt niezaprzeczony dotyczy twierdzenia powołanego przez stronę, co do którego przeciwnik się nie wypowiedział, ale mógł to uczynić. P. Rylski słusznie podkreśla, że milczenie strony nie stanowi postaci przyznania, ale może wywołać te same skutki co przyznanie, to jest sprawić, że pewne fakty mogą wejść w skład podstawy faktycznej orzeczenia bez konieczności przeprowadzania postępowania dowodowego¹¹².

Nie wymagają udowodnienia fakty objęte wnioskami domniemań prawnych i faktycznych¹¹³.

¹⁰⁵ Zob. P. Gil [w:] I. Gil, P. Gil, *Dowodzenie...*, s. 175.

¹⁰⁶ H. Dolecki, *Postępowanie cywilne. Zarys wykładu*, Warszawa 2015, s. 188.

¹⁰⁷ Zob. T. Demendecki [w:] *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 1, *Komentarz do art. 1–729*, red. A. Jakubecki, Warszawa 2017, s. 416.

¹⁰⁸ Tak m.in. T. Ereciński [w:] *Kodeks postępowania cywilnego...*, red. T. Ereciński, s. 288; P. Rylski, *Działanie sądu z urzędu...*, s. 176.

¹⁰⁹ Tak W. Broniewicz, *Z zagadnień przyznania w polskim procesie cywilnym*, PiP 1957/4–5, s. 850; J. Klich-Rump, *Podstawa faktyczna...*, s. 33. Odmienne M. Waligórski, *Proces cywilny. Funkcja i struktura*, Warszawa 1948, s. 460.

¹¹⁰ Por. T. Ereciński [w:] *Kodeks postępowania cywilnego...*, red. T. Ereciński, s. 290.

¹¹¹ Zob. E. Waśkowski, *Podręcznik procesu cywilnego...*, s. 213; J. Klich-Rump, *Podstawa faktyczna...*, s. 34.

¹¹² Zob. P. Rylski, *Działanie sądu...*, s. 256 wraz z literaturą cytowaną przez autora w przypisie nr 516.

¹¹³ Problematyka prawna domniemań jest niezwykle złożona. W nowszej literaturze wyczerpująco o konstrukcji, funkcji i rodzajach domniemań prawnych oraz pojęciu domniemania

W przypadku domniemania faktycznego nie prowadzi się bezpośrednio dowodu co do istotnego dla sprawy faktu z uwagi na trudności w udowodnieniu tego faktu, ale na inne fakty ustalone na podstawie zasad logiki i doświadczenia życiowego, co pozwala wyprowadzić wniosek, że miał miejsce fakt istotny dla rozstrzygnięcia sprawy¹¹⁴. Za W. Broniewiczem należy powtórzyć, że domniemanie faktyczne trzeba traktować jako bezdowodowy sposób ustalania prawdziwości¹¹⁵, dlatego też nie stanowi ono dowodu, ale rozumowanie, które dowód zastępuje¹¹⁶. W piśmiennictwie przyjmuje się, że domniemanie faktyczne, będące rozumowaniem opartym na wiedzy i doświadczeniu, może być wzruszone poprzez wykazanie jego nieprawidłowości, przykładowo jeśli fakt przyjęty przez sąd za podstawę wnioskowania o innym fakcie nie został ustalony lub fakty stanowiące podstawę domniemania nie uzasadniają, w świetle wiedzy i doświadczenia życiowego, wyprowadzonego wniosku¹¹⁷.

Domniemania prawne są ustanowione przez prawo i wiążą sąd¹¹⁸. Mogą być obalone, ilekroć ustawa tego nie wyłącza. Zdaniem K. Piaseckiego „istota domniemania prawnego polega na tym, że z mocy szczególnego przepisu ustawy dowód określonego w tym przepisie faktu zastępuje dowód faktu, z którego dana osoba wywodzi skutki prawne, albo bezpośrednio dowód istnienia określonego stosunku prawnego lub prawa, albo jego istotnego elementu”¹¹⁹. Autor dodaje, że konstrukcja prawna domniemania ma na celu ułatwienie ustalania faktów mających istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy w zakresie określonych stosunków¹²⁰. W piśmiennictwie wskazuje się, że funkcją domniemań prawnych jest ochrona i realizacja określonych wartości (przykładowo domniemanie dobrej wiary) oraz uprzywilejowania niektórych stosunków prawnych, sytuacji lub stanów prawnych (przykładowo domniemanie śmierci osoby zaginionej)¹²¹. J. Dąbrowa trafnie zauważyła, że przepisy przewidujące domniemania prawne są normami materialnoprawnymi, ale skutek domniemań jest związany z postępowaniem cywilnym¹²².

faktycznego pisze I. Adrych-Brzezińska, *Ciężar dowodu w prawie i procesie cywilnym*, Warszawa 2015, s. 242–310.

¹¹⁴ Por. K. Piasecki [w:] *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 1, *Komentarz do art. 1–366*, red. A. Marciniak, K. Piasecki, Warszawa 2014, s. 951. Por. L. Peiper, *Komentarz...*, s. 566.

¹¹⁵ W. Broniewicz, *Glosa do wyroku SN z 16.04.1986, I CR 34/86, OSPiKA 1987/5–6*, poz. 125, s. 264.

¹¹⁶ Zob. P. Rylski, *Działanie sądu z urzędu...*, s. 276. Por. W. Broniewicz, *Glosa...*, s. 264. Odmienne zdanie wyrażają L. Peiper (*Komentarz...*, s. 567), który traktuje domniemanie jako rodzaj środka dowodowego, oraz J. Dąbrowa (*Znaczenie domniemań w polskim procesie cywilnym*, „Acta Universitatis Wratislaviensis” 1962/4, s. 22), która łączy domniemanie faktyczne z pojęciem dowodu pośredniego.

¹¹⁷ Tak T. Demendecki [w:] *Kodeks postępowania cywilnego...*, red. A. Jakubecki, s. 419.

¹¹⁸ H. Dolecki, *Postępowanie cywilne...*, s. 192.

¹¹⁹ K. Piasecki, *System dowodów...*, s. 104; K. Piasecki, *Postępowanie sporne...*, s. 274.

¹²⁰ K. Piasecki, *System dowodów...*, s. 104; K. Piasecki, *Postępowanie sporne...*, s. 274.

¹²¹ Por. H. Dolecki, *Postępowanie cywilne...*, s. 192; K. Piasecki, *System dowodów...*, s. 104; K. Piasecki, *Postępowanie sporne...*, s. 274.

¹²² J. Dąbrowa, *Znaczenie domniemań...*, s. 13.

3. Typologia środków dowodowych

Jak zostało już wskazane, dowodem w ścisłym znaczeniu jest środek dowodowy, a więc środek, za pomocą którego dokonuje się dowodzenia w postępowaniu, czyli stwierdza się prawdziwość twierdzeń o danych faktach będących przedmiotem dowodu. M. Waligórski opisywał rolę środka dowodowego jako środka pośredniczącego między dowodzonym faktem a osobą, która dowód przeprowadza¹²³. Jako pośrednika (nosiciela, kanał) między sędzią a faktem poszukiwanym postrzegał środek dowodowy także W. Berutowicz¹²⁴. Zdaniem S. Dalki środkiem dowodowym jest „to wszystko, co przez ujawnienie w postępowaniu cywilnym umożliwia organowi rozstrzygającemu – w drodze bezpośredniej lub pośredniej – zmysłowe spostrzeżenia, które z kolei pozwalają na wysnucie przez logiczne rozumowanie pewnych wniosków o prawdziwości danego twierdzenia, faktu i zarzutu”¹²⁵.

Powyższe rozumienie środka dowodowego nawiązuje do klasyfikacji na dowody pośrednie i bezpośrednie, które różnią się możliwością zetknięcia sądu z danym faktem, stanem rzeczy czy zdarzeniem. Dowody bezpośrednie przeprowadzane są przez sąd za pomocą własnych obserwacji, percepcji i doznań, a wnioski o istnieniu lub nieistnieniu dowodzonych faktów są wyprowadzane w oparciu o własny ogląd przedmiotu badania¹²⁶. Przykładem takiego dowodu są oględziny. Natomiast z dowodem pośrednim mamy do czynienia, gdy fakt będący przedmiotem dowodu jest ustalany na podstawie innych faktów, przykładowo obserwacji świadka lub biegłego¹²⁷. Przeprowadzenie dowodów pośrednich pozwala na ustalenie danych faktów poprzez przesłanki logiczne i wnioskowania za pomocą nośnika pośredniczącego pomiędzy faktem a sądem przeprowadzającym dowód (świadczenia innych osób lub sporządzane przez nie opinie)¹²⁸. Zdaniem Z. Resicha siła dowodu jest uzależniona od liczby członów pośrednich dzielących sędziego od faktu będącego przedmiotem dowodu¹²⁹. W związku z tym W. Siedlecki wyróżnił dowody pośrednie pierwszego stopnia, czyli zeznanie świadka o tym, co słyszał lub widział, oraz dowody pośrednie drugiego stopnia – zeznanie świadka o tym, co zasłyszał od kogoś innego¹³⁰. Klasyfikacja W. Siedleckiego nawiązuje do podziału wprowadzonego przez J. Bentham’a na „dowody oryginalne”, czyli z pierwszego źródła dowodowego, oraz „dowody nieoryginalne” (wtórne) z dalszych źródeł¹³¹.

¹²³ M. Waligórski, *Proces cywilny...*, s. 394.

¹²⁴ W. Berutowicz, *Postępowanie cywilne...*, s. 144.

¹²⁵ S. Dalka, *Podstawy postępowania...*, s. 128; S. Dalka, *Sądowe postępowanie...*, s. 214.

¹²⁶ E. Rudkowska-Ząbczyk [w:] *Postępowanie...*, red. E. Marszałkowska-Krześ, s. 214.

¹²⁷ Z. Resich, *Istota procesu...*, s. 160–161; Z. Resich, T. Misiuk-Jodłowska [w:] *Postępowanie cywilne*, red. J. Jodłowski, Z. Resich, J. Lapierre, T. Misiuk-Jodłowska, K. Weitz, Warszawa 2014, s. 392.

¹²⁸ Por. E. Rudkowska-Ząbczyk [w:] *Postępowanie...*, red. E. Marszałkowska-Krześ, s. 214.

¹²⁹ Z. Resich, *Istota procesu...*, s. 161; Z. Resich, T. Misiuk-Jodłowska [w:] *Postępowanie...*, red. J. Jodłowski i in., s. 392.

¹³⁰ W. Siedlecki [w:] *Postępowanie cywilne...*, red. W. Siedlecki, Z. Świeboda, s. 227.

¹³¹ J. Bentham, *Traktat o dowodach...*, s. 29.

Charakter źródła informacji o faktach dowodzonych stanowi kryterium podziału środków dowodowych na osobowe i rzeczowe¹³². Przez dowody rzeczowe rozumie się oględziny „rzeczy”, a także osób i dokumentów, przy których nie chodzi o treść, lecz pewne właściwości zewnętrzne¹³³. Wszelkie pozostałe dowody są zaliczane do dowodów osobowych, przy których sąd bada fakty za pomocą zeznań świadków, biegłych, stron procesowych oraz ich pisemnych oświadczeń zawartych w dokumentach¹³⁴. Z tak przyjętej kwalifikacji środków dowodowych można wyprowadzić podział dowodów osobowych na ustne i pisemne. Mimo że zaliczenie dokumentów do dowodów osobowych może być uznane za kontrowersyjne, to jest ono uzasadnione tym, że wartość dokumentu zależy od jego autora (poza wypadkiem, gdy przedmiotem dowodu jest sam dokument i jego cechy zewnętrzne)¹³⁵. W związku z tym w literaturze spotkać można stwierdzenie, że dokument jest środkiem dowodowym o charakterze mieszanym (osobowo-rzeczowym)¹³⁶. Jeśli przeprowadzenie dowodu z dokumentu sprowadza się do poznania zawartych w nim oświadczeń wiedzy i woli, to źródłem informacji jest podmiot, od którego pochodzą oświadczenia, a kiedy przedmiotem badania są właściwości zewnętrzne dokumentu przez jego oględziny, to dowód ten ma charakter rzeczowy¹³⁷.

W literaturze prawa procesowego cywilnego spotkać można także podział ze względu na treść środka dowodowego, który pozwala wyróżnić dowody pojęciowe i zmysłowe. Do pierwszej kategorii dowodów są zaliczane te, które wyrażają pewną treść pojęciową (zeznania świadków, opinie biegłych). Natomiast wartość dowodowa dowodów zmysłowych polega na percepcji wrażeń zmysłowych, których dostarczają oględziny miejsc, rzeczy czy ciała¹³⁸.

3.1. Ustawowe i pozaustawowe środki dowodowe

Ustawa procesowa obejmuje i reguluje sposób przeprowadzania następujących rodzajów środków dowodowych, to jest dowodu z: dokumentu (art. 243¹–257 k.p.c.), zeznań świadków (art. 259–277 k.p.c.), opinii biegłego (art. 278–291 k.p.c.), oględzin (art. 292–298 k.p.c.), przesłuchania stron (art. 299–304 k.p.c.), grupowego badania krwi (art. 305–307 k.p.c.), dokumentów innych niż wymienione w art. 243¹ k.p.c., w szczególności zawierających zapis obrazu, dźwięku albo obrazu lub dźwięku (art. 308 k.p.c.)

¹³² E. Rudkowska-Ząbczyk [w:] *Postępowanie...*, red. E. Marszałkowska-Krześ, s. 214.

¹³³ Z. Resich, *Istota procesu...*, s. 161; Z. Resich, T. Misiuk-Jodłowska [w:] *Postępowanie...*, red. J. Jodłowski i in., s. 392.

¹³⁴ W. Siedlecki [w:] *Postępowanie cywilne...*, red. W. Siedlecki, Z. Świeboda, s. 227.

¹³⁵ Z. Resich, *Istota procesu...*, s. 161; Z. Resich, T. Misiuk-Jodłowska [w:] *Postępowanie...*, red. J. Jodłowski i in., s. 392.

¹³⁶ Por. S. Dalka, *Sądowe postępowanie...*, s. 296; E. Rudkowska-Ząbczyk [w:] *Postępowanie...*, red. E. Marszałkowska-Krześ, s. 214–215.

¹³⁷ E. Rudkowska-Ząbczyk [w:] *Postępowanie...*, red. E. Marszałkowska-Krześ, s. 215. Por. H. Mądrzak [w:] *Postępowanie cywilne*, red. H. Mądrzak, Warszawa 2003, s. 171.

¹³⁸ Zob. Ł. Błaszczak, *Metodologiczne podstawy teorii dowodów...*, s. 54.